

NEOLİBERALİZM BAĞLAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN MERKEZ VE ÇEVRE ÜLKELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Aygül KILINÇ*

ÖZ

Neoliberalizm, son yıllarda politik, ekonomik ve sosyal alanda yaşanan küresel dönüşümün temel öğretisini oluşturur. Bu öğreti çerçevesinde ulus-devletin yapısı ve görevleri yeniden tanımlanmıştır. İktisadi yapıya ilişkin olarak rekabete dayalı küresel bir piyasanın oluşturulması hedeflenmiştir. Kapitalist üretim biçiminden kaynaklanan iktisadi krizleri aşmak ve olası iktisadi krizlerin önüne geçmek için kalkınmanın sürdürülebilir olmasının zorunluluğu vurgulanmıştır. Ayrıca sanayileşmeden kaynaklanan ekolojik krizlerin önlenilebileceği varsayılmıştır. Bu çalışmada, neoliberal öğreti çerçevesinde uygulanan *sürdürülebilir kalkınmanın* uygulanabilirliği, özellikle sermayenin sanayi ve teknolojik yatırımlarına ilişkin yönelimlerinin merkez ve çevre ülkelerde doğurduğu sonuçlar üzerinden sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Sermaye, Sürdürülebilir Kalkınma, Ekolojik Kriz

Jel Kodu: 0, R1

EVALUATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN TERMS OF THE CENTRAL AND PERIPHERAL COUNTRIES IN THE CONTEXT OF NEOLIBERALISM

ABSTRACT

Neoliberalism constitutes the basic doctrine of the global transformation in political, economic, and social areas in recent years. Under this doctrine, structure and tasks of the nation-state has been redefined. With regard to the economic structure, creation of a competitive global market has been targeted. Necessity of sustainable development has been emphasised to overcome the economic crises arising from the capitalist model of production and prevent potential crises. Moreover, it has been assumed that the ecological crises arising from industrialism would be prevented. In this study, applicability of *sustainable development* carried out under neoliberal doctrine has been questioned particularly in terms of the consequences of the orientations of the industrial and technological capital investments in the central and peripheral countries.

Keywords: Neoliberalism, Capital, Sustainable Development, Ecological Crisis

Jel Classification: 0, R1

---

* İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi,
(aygulkilinc@hotmail.com)

1. GİRİŞ

Son yıllarda küresel boyutta yaşanan siyasal, iktisadi ve sosyal alandaki hızlı dönüşümün temel öğretisini neoliberalizm oluşturmuştur. Sanayileşme nedeniyle her gün biraz daha derinden hissedilen hammadde sıkıntısı, ucuz ve bol hammaddeye ulaşmanın önündeki engeller, her gün katlanarak artan ürün çeşidi için yeni pazar gereksinimi iktisadi krizler için birer tetikleyici unsur olarak kabul edilmiş ve bu bağlamda neoliberal politikalar, kapitalist sermaye için iktisadi krizden çıkmanın temel dayanağı olarak görülmüştür.

Sanayi Devriminden bu yana devam eden sanayileşme süreci, toplumu siyasi, iktisadi ve sosyal anlamda dönüştürürken, sanayide yoğun bir şekilde kullanılan doğal kaynaklar ve doğal çevreye kontrolsüz olarak bırakılan sanayi atıkları doğal çevrede ağır tahribatlar yaratmıştır. Söz konusu tahribatların yarattığı ekolojik krizlerden dolayı, toplumsal refah için zorunlu kabul edilen iktisadi kalkınmanın sürdürülebilirliğine ilişkin ciddi kaygılar dile getirilmiş ve söz konusu kaygılar, merkez ülkeleri, bu konuya ilişkin önlemler almak üzere harekete geçirmiştir. Böyle bir ortamda merkez ülkelerin gündemine gelen “*sürdürülebilir kalkınma*” yaklaşımıyla, doğal çevrenin kendini yenileme kapasitesinin gözetilmesi gerektiği ve bu bağlamda doğal çevre üzerindeki baskının azaltılmasına yönelik tedbirlerin alınmasının zorunluluğu vurgulanmıştır.

Bu çalışmada neoliberalizmin tarihsel arka planı gözden geçirilip, bu olguya ilişkin olarak sermaye birikim süreci üzerinde durulmuştur. Kapitalist üretim biçiminden kaynaklanan iktisadi krizlerin doğal çevredeki yansıması olarak ortaya çıkan ekolojik krizlerin sonlandırılması amacıyla uygulanmak istenen *sürdürülebilir kalkınma* yaklaşımının amacı tanımlandıktan sonra, neoliberal politikalar bağlamında işleyen kapitalist üretim biçiminin, merkez ve çevre ülkelerdeki sonuçları üzerinden, *sürdürülebilir kalkınmanın* uygulanabilirliği sorgulanmıştır.

2. NEOLİBERALİZMİN TARİHSEL ARKA PLANI VE SERMAYE BİRİKİM SÜRECİ

Neoliberalizm, günlük hayatta sıkça kullanılan bir terimdir ve kapitalizmin iktisadi öğretisini öngörmektedir. Pierre Bourdieu, Neoliberalist öğretiyi; “saf pazar mantığının yoluna çıkabilecek tüm kollektif yapıları ortadan kaldırmaya yönelik bir program” olarak tanımlamıştır.¹ Esasen liberalizmin temel ilkelerinin piyasa koşulları içinde yeniden yorumlanmasından başka bir şey değildir. Diğer bir ifadeyle Neoliberalizm terimi, 18 ve 19 yüzyılın Klasik liberal iktisatçılarına (Adam Smith ve David Ricardo gibi) dayanan serbest piyasa öğretisinin, yani liberalizmin günümüzde benimsenen karşılığıdır.² Liberalizm kelimesi, liberal (serbest) kelimesinden türetilmiş olup, “özgürlükçülük” anlamına gelmektedir. Kapitalizmin doğuşu Sanayi Devrimi ile birlikte gerçekleşmiş ve liberal öğretisi, kapitalizmin doğuşu ile birlikte onun siyasal ve sosyal yönü olarak ortaya çıkmıştır.³ Neoliberalizmin ve

¹ Hüsamettin İNANÇ ve Muhittin DEMİRAY, “Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neoliberalizm”, <http://sbe.dpu.edu.tr/> (25.12.2009).

² Ha-Joon CHANG ve Ilene GRABEL, *Kalkınma Yeniden*, çev. Emre Özçelik, İmge, Ankara, 2005, s.29.

³ N. Filiz İRGE, “Gelişmiş Kapitalizm Eşliğinde Yeni Sömürgecilik”, <http://uvf.ulakbilim.gov.tr/>

sermaye birikim sürecinin temelleri, Sanayi Devrimine kadar uzanırken, Sanayi Devrimini hazırlayan şartlar ise feodal yapının çözülmesinden sonra hayat bulan Merkantilist öğretinin hüküm sürdüğü dönemde oluşmuştur.

Merkantilizm, Ortaçağ Avrupa'sındaki feodal yapının çözüldüğü ve mutlakiyete dayalı milli devletlerin kurulduğu dönemde geçerli olan iktisadi bir sistem olup, bu dönemin belirleyici öğeleri; iktisadi, coğrafi ve bilimsel alandaki gelişmeler olmuştur. Söz konusu dönemdeki gelişmeler, bazı Avrupalı devletler için özellikle deniz aşırı bölgelerdeki doğal zenginliklerin sömürülmesini olanaklı kılmıştır. Foster, bu durumu şöyle aktarmıştır: “Avrupalılar Yeni Dünyadan başlayıp, Asya ve Afrika kıtalarına doğru genişleyerek, Yerkürenin gittikçe daha çok kısımlarını kolinize ettiler; oralardan devasa miktarda ekonomik artık-değeri söküp almaları sonucu, dünyanın doğal zenginlikleri Avrupa'ya aktı ve özellikle tarım ürünlerinin Avrupa'ya yayılmasıyla, Avrupa kıtlıktan kurtuldu”.⁴ Kıtlıktan kurtulan ve iktisadi anlamda zenginleşen Avrupa; siyasal, iktisadi, sosyal ve bilimsel hayatta bir dönüşüm yaşadı. Söz konusu dönüşüm, Rönesansla başlayıp, Fransız Devrimiyle taçlandı ve bu süreç, Sanayi Devriminin zeminini oluşturmuştur.

Sanayi Devrimiyle birlikte makinelerin üretim sürecine girmesi, ürün çeşidini artırdı ve tarıma dayalı iktisadi üretim sistemi yerine, kitlevi üretimin başlamasına yol açan fabrika sanayisine dayalı liberal iktisadi sisteme geçildi.⁵ Dolayısıyla Kapitalist sistemin gelişim süreci de başlamış oldu. Kapitalizm; bireylerin ve üretici birimlerin kişisel çıkarları doğrultusunda ve en başta kar amacıyla iktisadi faaliyetlerde bulunduğu, özel mülkiyet ve hür teşebbüsün esas olduğu, üretimin pazara yönelik olarak yapıldığı, her türlü mal ve hizmetin alım satımına konu olduğu sosyo-iktisadi ve ideolojik sistem olarak tanımlanır.⁶ Bu sisteme; özel teşebbüs sistemi, serbest teşebbüs sistemi, piyasa ekonomisi sistemi ve liberalizm gibi isimler de verilmektedir. *Bırakınız yapsınlar–bırakınız geçsinler* (laissez faire–laissez passer) liberal kapitalizmin iktisadi yönünü açıklayan temel ilkedir.⁷ Bu sistemin özü; üretim araçlarının (sermayenin) az sayıda özel şahısların ellerinde birikmiş olması ve bunlardan yoksun olanların (işçilerin) da yaşamlarını sürdürebilmek için bu kimselerin işyerlerinde ücret karşılığı çalışmak zorunda olmalarıdır. Dolayısıyla kapitalist toplumlar, biri sermayeden diğeri işçilerden oluşan iki temel sınıf üzerinden kurgulanır.⁸ Ayrıca Sanayi Devriminin giderek yaygınlık kazanması sonucu bütün dünyanın sanayi kapitalizmine açılışı, sanayileşen ülkelerde toplumsal gerilimlerin ve çatışmanın yükselmesi ve kapitalist merkezler arasında giderek keskinleşen bir yarışmanın gündeme gelmesi bu dönemin temel gelişme aksları olarak tanımlanır.⁹

(15.02.2010).

⁴ John Bellamy FOSTER, *Savunmasız Gezegen*, çev. Hasan Ünder, Epos, Ankara, 2002, s.13-44.

⁵ Süleyman ÖZDEMİR, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2004, s.145-146.

⁶ Ömer DEMİR ve Mustafa ACAR, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi, Ankara, 1997, s.127.

⁷ İRGE, a.g.m.

⁸ Sadun, AREN, *100 Soruda Ekonomi Elkitabı*, İmge, Ankara, 2007, s.31.

⁹ Şaylan GENÇAY, *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge, Ankara, 2003, s.71.

1930’lu yılların Büyük İktisadi Krizine kadar iktisadi liberalizm, bütün dünyada hâkim iktisadi görüş haline geldi. Bu koşullardan yani 1930 iktisadi krizinden John Maynard Keynes’in büyük etki yaratan eseri çıktı. Söz konusu eser, eksik istihdam dengesi, Say Yasası’nın yok sayılması, talebi sürdürmek için gelirlerle açığa çıkarılan devlet harcamalarına başvurulması şeklindeki esasları içeriyordu.¹⁰ Bu büyük iktisadi krizin ardından yaygın bir korumacılık yaklaşımı benimsendi. İkinci Dünya Savaşı’nda dünya piyasaları tamamen çöktü ve sonrasında birçok ülkede ulusal paranın serbest bir şekilde konvertibilitesi (çevrilgenliği) yok oldu. Sermaye transferleri sıkı kontrole tabi tutuldu ve iç finans piyasaları katı bir şekilde düzenlendi. Birçok iktisadi faaliyet uluslararası rekabete karşı koruma altına alınırken, birçok ülkede hizmetler sektörü ve tarım da koruma altına alındı.¹¹ Kısacası Kapitalizmin iktisadi anlamda sürdürülebilirliğini sağlamak için devlet müdahalesi gerekli görülüyordu.¹² Bu anlamda Keynes’in önerdiği politikalar refah devletinin doğuşuna öncülük etti. Refah devletinin altın dönemi sayılan 1945-1975 yıllarında; sosyal güvencenin öne çıktığı, refah devleti fonksiyonlarının ve kurumlarının genişlediği, gelir devamlılığının sağlandığı ve yaşam standartlarının yükseltilmesinin başlıca amaç sayıldığı görülmektedir.¹³

Kapitalizmin 1960’ların sonlarından başlayarak 1970’lerin ortasında genelleşen “yapısal krizi” yoğun sermaye birikim rejiminin (fordizmin) krizidir. Fordist sermaye birikim rejimi, önce ABD ve Avrupa’da sermaye birikim sürecinin 1960’ların sonunda aksamaya başlaması ve 1970’lerde bir krize dönüşmesiyle birlikte, 1970’lerin sonunda borç kriziyle taçlanarak genel krize dönüştü. 1974’deki petrol krizinin etkisiyle oluşan ve Kuzey bankalarında biriken petrodolar fonlarının değerlendirilmesi için merkez (kuzey) ülkeler, çevre (güney) ülkelere yönelerek uluslararası borç piyasalarını yarattı. Uluslararası borç piyasası, hızla büyümeye ve küreselleşmeye başladı.¹⁴ Bunun yanı sıra refah devleti döneminde; sosyal harcamaların artması, istihdamın büyümesi, vergi oranlarının artması ve devletin piyasada üretici olarak aktif rol alması yaşanan iktisadi krizin nedenleri arasında görüldü. Bu iktisadi kriz ortamında Neoliberalizm gündeme geldi. 1974’de Nobel ödülü almış Avusturyalı iktisatçı Friedrich von Hayek (1899-1992); “iktisadi alandaki devlet müdahalesinin, insanları, devlete aşırı bağımlı kıldığını savundu ve pek çok gelişmiş ülkede yaşayan iktisadi gelişmenin ve çoğu ulus-devletin karşı karşıya kaldığı mali krizin, serbest piyasaya dönmek için neden oluşturduğunu” belirtti. Hayek’in neoliberalizm felsefesi, İngiltere’de Margaret Thatcher ve Amerika’da Ronald Reagan tarafından benimsendi.¹⁵ Neoliberal reformların en güçlü taraftarları olan ABD siyasi iktidarının, İMF’nin ve Dünya Bankası’nın merkezleri Washington’dadır. Dolayısıyla neoliberalizm, genellikle, “Washington Mutabakatı” terimi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.¹⁶ Neoliberalizmin ideolojik çerçevesi; piyasa ekonomisine devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, özel girişime dayalı pazar ekonomisinin oluşturulması,

¹⁰ John Kennth GALBRAITH, *İktisat Tarihi*, çev. Müfit Günay, Dost, Ankara, 2004, s.204.

¹¹ Süleyman ÖZDEMİR, a.g.k., s.157.

¹² Göksel N. DEMİRER vd., *Neoliberal Saldırı Kriz ve İnsanlık*, Ütopya, Ankara, 1999, s.96.

¹³ Süleyman ÖZDEMİR, a.g.k., s.139-153.

¹⁴ DEMİRER vd., a.g.k., s.451.

¹⁵ Jerry KLOBY, *Küreselleşmenin Sefaleti*, çev. Orhan Düz, Güncel, İstanbul, 2005, s.289.

¹⁶ CHANG ve GRABEL, a.g.k., s.29.

yabancılarla rekabetin özel girişime dürtü kabul edilmesi ve aynı zamanda fiyat denetiminin temel ögesi sayılmasıdır.¹⁷

Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle tek kutuplu hale gelen dünyada küreselleşme, daha hızlı bir seyir izledi ve dünya ülkeleri, sanayileşme ölçeği esas alınarak merkez (kuzey) ve çevre (güney) ülkeler olarak daha keskin bir şekilde kutuplaştı. Küreselleşme; siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir.¹⁸ Küreselleşme olgusu üzerinden kapitalist sermaye, diğer bir ifadeyle küresel şirketler, tüm yerküreyi, ürünlerini pazarlama ve üretim faaliyetlerini yürütme alanı olarak kendi hizmetine açmaya çalışırken, ulus-devlet kuralları da siyasi ve iktisadi alanlarda değişiklik geçirdi.¹⁹ Bu doğrultuda devlet aygıtının kurulu hiyerarşisi, örgütsel yapısı, idari süreçleri ve hizmet sunma biçimleri belirli iktisadi ve siyasi projeler doğrultusunda yeniden düzenlenmek istendi.²⁰ Neoliberal iktisadi politika, ulus-devlet yapısını sorgular ve çözümler bir durum yaratmış olmasına karşın, liberal iktisadi politika, güçlü bir ulus-devlet anlayışı üzerine tesis edilmiştir. Dolayısıyla liberalizm, bu noktada neoliberalizmden ayrılmaktadır. Ulus-devletin varlığı ve gücüyle menfaatleri çatışan güç merkezleri (uluslararası ve ulus-üstü kuruluşlar ile küresel şirketler), devleti, gittikçe artan bir biçimde eleştirme ve zayıflatma eğilimine girmişlerdir. Bu güç merkezleri, devletin egemenliğinde tuttuğu yetkilerin bir kısmını, ulus-üstü ve uluslararası otoritelere, diğer bir kısmını da ulus-altı birimlere devretmeye zorlamaktadır.²¹ Ayrıca sermaye; merkantilist ve liberal kapitalist dönemde iktisadi ve siyasi olarak güçlü devletlerden oluşurken, günümüzde anavatanları olan devletlerden bağımsız ve uluslararası piyasalarda serbest bir şekilde iktisadi faaliyette bulunabilen küresel şirketlerden (çok uluslu şirketlerden) oluşmaktadır.

Günümüzde bir grup araştırmacı, küreselleşmeyi, teknolojik gelişmeler bağlamında açıklarken; bir diğer grup (neo-marksistler), söz konusu olgunun, kapitalizmin mantığından kaynaklandığını belirtir. Bu gerekçe; kapitalizmin son derece dinamik bir yapıya sahip olması ve başlangıçtan itibaren küresel olmasıyla ilişkilendirilir.²² Neoliberallerden oluşan diğer bir grup ise, küreselleşmeyi, piyasaların uluslararasılaşmasına dayandırmaktadır. Bu yaklaşım bağlamında, Neoliberalist öğretisi çerçevesinde şekillenen iktisadi küreselleşme öne çıkmaktadır. İktisadi küreselleşme ise üretimin ve sermayenin maliyetler, piyasalar, vergiler, uyum gücü, politik güven gibi açılardan avantajlı kabul edilen yerlere kaydırılması; para, kredi ve menkul

---

¹⁷ Gülten KAZGAN, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2005, s.195-196.

¹⁸ DPT- Devlet Planlama Teşkilatı, "Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu", <http://ekutup.dpt.gov.tr/dunya/oik560.pdf> (13.02.2010).

¹⁹ F. Aylan ARI, "Küreselleşme ve Kuralılaşma", <http://www.calismatoplum.org/sayi10/aylan-ari.pdf> (25.12.2009).

²⁰ Z. Gönül BALKIR, "Küresel Rekabete Uyum Aracı Olarak Hukuki Düzenlemeler", <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/2.pdf> (25.12.2009).

²¹ Bekir PARLAK ve Zahit SOBACI, *Kuram ve Uygulamalarda Kamu Yönetimi*, Alfa Aktüel, İstanbul, 2005, s.193.

²² ŞAYLAN, a.g.k., s.37.

kiymetler gibi finans işlemlerin büyük ölçüde devletler tarafından düzenlenmemesini içermektedir.²³ Ulus-devletin gücünü aşan uluslararası alandaki siyasal, iktisadi ve sosyal ilişkileri düzenleme görevi de uluslararası ya da ulus-üstü kuruluşların düzenleme alanına bırakılmıştır.

3. SERMAYENİN EKOLOJİK KRİZİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA YAKLAŞIMI

Sermaye, oluşum süreci boyunca üretim biçiminden kaynaklı birden fazla ekolojik krize neden olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Feodalizm, doğaya uyum sağlayıp, ona tabi iken, kapitalizm ve kapitalist üretim biçimi, doğayı kendine tabi kılmayı ve ona boyun eğdirmeyi hedefledi.²⁴ Merkantilist dünya görüşünün temsilcilerinden olan Bacon'a göre amaç; "insan ve evren üzerindeki egemenliğin sınırlarını genişletmek, hayatın güçlülerini fethetmek ve doğaya boyun eğdirmektir".²⁵ Tarihte ilk kez liberal dönemde doğa, insanlık için bir obje (nesne) ve kullanım değeri haline geldi ve kendisi için var olan bir güç olarak algılanmaktan çıktı. Böylece doğal varlıklar metalaştı ve birer iktisadi değer haline geldi.

İktisadi kalkınma, hızlı büyümenin bir uzantısı olarak, "uluslararası iş bölümünde daha yüksek bir konuma ulaşma ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi" şeklinde tanımlanır.²⁶ Toplumsal refahın sağlanması için her ülkede iktisadi kalkınma, önde gelen amaçlardan biri olarak görülür ve bu amacın gerçekleşmesi; yüksek ölçekte sanayileşmeye bağlı olup, teknolojik donanım olarak oldukça ileri bir düzeyde olmayı gerektirir. Sanayi Devriminden bu yana Kuzey Avrupa ülkeleri ve ABD'nin yaptığı, tam da buydu. Ancak liberal iktisadi üretim ile gerçekleşen sanayileşme ve teknolojik ilerleme, çevre kirliliği ile ters orantılı bir seyir izlemiştir. Tarih boyunca sermaye, liberal yaklaşım çerçevesinde hızlı sanayileşme ve teknolojik ilerlemeler ile büyüyüp, güçlenirken, bu süreç doğal çevre açısından yıkıcı olmuştur. Bundan dolayı Sanayi Devriminden bu yana, sanayileşmeye bağlı olarak Kuzey Avrupa ülkeleri ve ABD, sanayiye dayalı kirliliğin mekânı olmuştur.²⁷ Söz konusu sanayileşme süreci boyunca, doğal çevrenin ve doğal kaynakların sürdürülebilirliği göz ardı edilmiş ve sınırsız iktisadi kalkınma, 19.yüzyıl Avrupa'sından günümüz Çin'ine kadar ekolojik ve toplumsal yönden yıkıcı olmuştur.²⁸

1952 yılı Aralık ayında Londra'da kirli hava nedeniyle bir hafta içinde yaklaşık dört bin kişinin yaşamını yitirmesi, kirli sulardan elde edilen su ürünleri ile beslenenlerin kitlesel ölümleri, ileri teknoloji ile üretilen ve yıkım gücü çok yüksek olan savaş silahlarının üretilip, pazarlanması, tehlikeli sanayi atıklarının doğal çevreye bırakılması ya da depolanabilecek ülkelerin aranması gibi iktisadi krizler, aynı zamanda insanlığın ve doğanın karşı karşıya

²³ Süleyman ÖZDEMİR, a.g.k., s.175-178.

²⁴ Göksel N. DEMİRER ve Metin DURAN, "Marksist Ekoloji Anlayışı Üzerine", Marksizm ve Ekoloji, Editörler: Göksel N. Demirer vd., Öteki, Ankara, 2000, s.180-183.

²⁵ Hasan ÜNDER, *Çevre Felsefesi*, Doruk, Ankara, 1996, 41.

²⁶ Erinç YELDAN, "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler", <http://www.praksis.org/files/007-02.pdf> (13.02.2010).

²⁷ Mihriban ŞENGÜL, "Türkiye'de Kamu Yönetiminde Neoliberal Dönüşümün Çevresel Sonuçları", <http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php> (15.02.2010).

²⁸ R. Joseph JARDİNS, *Çevre Etiği*, çev. Ruşen Keleş, İmge, Ankara, 2006, s.520.

birakıldığı ekolojik krizlerdir.²⁹ Diğer bir ifadeyle iktisadi krizin farklı halleri, dünya çapında yaşanmakta olan çevresel krizin çeşitli yüzleri olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰ Bu anlamda liberal ya da neoliberal yaklaşıma dayalı kapitalist üretim biçiminden kaynaklı her iktisadi krizin, doğal çevre üzerinde oluşturacağı etkinin ekolojik kriz olduğu gerçeği ile yüz yüze kalınmıştır.

1970’li yılların ortasında yaşanan iktisadi kriz, diğer bir ifadeyle ekolojik kriz iktisadi kalkınmada yeni bir yaklaşımın başlangıcı oldu. Doğal kaynakların sınırlılığının anlaşılması ve kaynak kıtlığı, enerji kaynaklarının kıtlığı sorununu gündeme getirdi.³¹ Kar kaygısı, ucuz ve bol doğal kaynağa daha kolay ulaşma isteği gibi nedenlerden dolayı sermaye, yeni yatırım alanları olarak doğal çevrenin daha az tahribata uğradığı ve sıkı çevre politikalarının uygulanmadığı çevre ülkelere yöneldi. Diğer bir ifadeyle Sanayi Devriminden bu yana çevre ülkelerin doğal kaynaklarına ve pazarına bağımlı bir şekilde sanayileşme sürecini kendi mekânında sürdüren sermaye, bu krizden sonra, sanayi ve teknolojik yatırımlarını çevre ülkelere kaydırma kararı aldı. Ancak kaynak kıtlığı, bazı kaynakların yenilenemez olma gerçeği ve çevre kirliliği gibi önemli unsurların farkındalığı, bu konularda küresel boyutta önlem alınması zorunluluğunu da yine bu ülkelerin gündemine oturttu.

1983 yılı BM Genel Kurulu’nda, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Başkanı Gro Harlem Brundtland tarafından açıklanan Ortak Geleceğimiz (Our Common Future) adlı rapor, 1987 yılında, BM Genel Kurulu’nun 42/186. oturumunda kabul edildi. Rapor *sürdürülebilir kalkınmayı*, küresel düzeyde değerlendirilmesi gereken bir kavram olarak ele alırken, yoksulluğun ortadan kaldırılması, çevre ve doğal kaynakların korunması ile bu kavram arasında da sıkı bir ilişki kurulması gerektiğini vurguladı.³² *Sürdürülebilir kalkınma*; “Çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yol açmayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da göz önünde bulundurularak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın, iktisadi kalkınmanın sağlanmasını amaçlayan çevreci dünya görüşü” şeklinde tanımlanır.³³ Brundtland Raporu’ndan sonra, 1992 yılında yapılan Rio Zirvesi’nin ana konusu yine *sürdürülebilir kalkınma* olmuştur. Bu Zirve sonunda kabul edilen ve küresel, ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki uygulamalara yön veren Rio Bildirgesi, Gündem 21, İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi ve Orman Varlığının Korunması İlkeleri de sürdürülebilir kalkınma anlayışı doğrultusunda oluşturulmuştur.

Günümüzde küresel dünya; çevre kirliliği, ozon tabakasının incilmesi, küresel ısınma ve iklim değişikliği, hayvan ve bitki türlerinin azalması, asitleşme, suların kullanımı, atık yönetimi, küresel yoksulluk, finansal istikrarsızlık, salgın hastalıklar, savaşlar, göçler, kentleşme

²⁹ Ruşen KELEŞ ve Can HAMAMCI, *Çevrebilim*, İmge, Ankara, 1997, s.15.

³⁰ DEMİRER ve DURAN, a.g.m., s.182-183.

³¹ KELEŞ ve HAMAMCI, a.g.k., s.15.

³² Uğur YILDIRIM ve İsmail GÖKTÜRK, “Sürdürülebilir Kalkınma”, Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Editörler: Mehmet C. Marın ve Uğur Yıldırım, Beta, İstanbul, 2004, s.455.

³³ Ayşegül MENGİ ve Nesrin ALGAN, *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme*, Siyasal, Ankara, 2003, s.1.

ve gürültü gibi çok sayıda ortak dış sorunla karşı karşıya bulunmaktadır.³⁴ Söz konusu sorunların çözüme kavuşturulması ya da doğal çevreye verilen zararların en azlaştırılması; küresel işbirliği, uluslararası anlaşma, dayanışma ve ortak yaklaşımları içeren bir dizi çözümler ve önlemlerle olanaklı olabilir. Bu noktadan hareket edilerek, *Küresel Yönetim* (Yönetişim) oluşturulması kararı alındı. Küresel Yönetim (Yönetişim) için ilk adım Birleşmiş Milletler tarafından atıldı ve 1992 yılında BM Küresel Yönetim Komisyonu kuruldu. Bu bağlamda uluslararası kuruluşlar (IMF, DB, DTÖ vd.), “günümüzde dünyanın karşı karşıya bulunduğu siyasal, iktisadi, askeri ve ekolojik sorunların ancak küresel düzeyde çözülebileceği” gerekçesini ileri sürüp, küresel toplum, küresel yönetim, küresel finansal yönetim ve yeniden kurumsallaşma biçiminde küresel bir yapılandırmanın zorunluluğuna vurgu yaptılar.³⁵ Küresel düzeyde oluşturulacak bu yapılandırmada karşılıklı bağımlılığın esas olacağını belirten uluslararası kuruluşlar, neoliberal öğretinin de gereği olarak yapısal uyum programları çerçevesinde ulus-devletin düzenleyici ve denetleyici görevlerinin ulus-üstü, uluslararası ya da ulus-altı kuruluşlara aktarılmasını öngördü. Böylece küresel yönetimin etkin kılınmasını sağlayacak siyasal ve hukuksal zeminin oluşturulması hedeflendi.

Stockholm Konferansı’ndan ve Rio Zirvesi’nden sonra çevre sorunları konusunda dünya toplumunun farkındalık derecesinin arttığı; çevreye ilişkin dengelerin, yaşam destek sistemlerinin korunmasının uluslararası camiada tartışılmaz bir değer haline geldiği; kalkınmanın tek başına bir değer olma niteliğini kaybedip, ancak sürdürülebilir olduğunda anlamlı bulunduğu ve savunulduğu görülmektedir.³⁶ Ne var ki, küresel düzeydeki bu ekolojik farkındalığa, bağlayıcılığın vurgu yapılan uluslararası düzenlemelere ve bu doğrultuda alınan tedbirlere rağmen, çevresel kaygıların, iktisadi kaygıların önüne geçemediği söylenebilir.

4. MERKEZ VE ÇEVRE ÜLKELER AÇISINDAN NEOLİBERAL SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN UYGULANABİLİRLİĞİ

Sermayenin yaşadığı her iktisadi kriz, doğal çevre açısından ekolojik kriz anlamına gelmektedir. 1980 öncesi liberal, sonrasında ise neoliberal yaklaşımlı kapitalist iktisadi sistem, dinamik yapısı ve küresel boyutuyla her defasında bu krizleri aşmanın bir yolunu bulmuştur. Hatta çoğu zaman bu krizleri fırsata çevirip, söz konusu krizlerden beslenerek çıkmıştır. Ancak bu krizlerin bedelini, ağırlıklı olarak doğal çevre ve çevre ülkelerde yaşayanlar ödemiştir. Bu koşullar içinde yani neoliberal iktisadi politikaların işlevsellik kazandığı küresel dünyada, *sürdürülebilir kalkınmanın* öngörüldüğü anlamda uygulanabilirliği ciddi kuşku yarattığıdır. Çünkü *sürdürülebilir kalkınmanın* öngörülmesi, sermayenin beklentileriyle örtüşmemekte, hatta amaç açısından ikisi arasında ciddi bir çelişki gözlenmektedir. Ayrıca *sürdürülebilir kalkınmanın* küresel dünyada uygulanabilirliği çeşitli tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Oysaki sanayi üretim sürecinde oluşan hava, su gibi kirli atıklar için

³⁴ Biltekin ÖZDEMİR, “Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri”, <http://uvt.ulakbilim.gov.tr/uvt/index.php> (15.02.2010).

³⁵ Necla YIKILMAZ, *Yeni Dünya Düzeni ve Çevre*, Sosyal Araştırma Vakfı, İstanbul, 2003, s.124-132.

³⁶ TÜBA-Türkiye Bilimler Akademisi, *Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Öncelikleri*, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Sayı:1, Ankara, 2002, s.22.

filtreleme, arıtma gibi tesislerin zorunlu kullanımı ya da çevre politikalarının gerektiği gibi uygulanması gibi zorunlu tedbirler bile sanayide maliyet artırıcı bir durum yaratmaktadır. Dolayısıyla bu durum sermaye için kar düşürdüğü, çevre ülkeler için ise sanayi gelişimini sekteye uğrattığı gerekçesiyle destek görmemektedir. Ayrıca günümüzde küresel derinlikte yaşanan siyasi, iktisadi ve sosyal alandaki değişimler; neoliberalizm, küreselleşme ve uluslararası kuruluşlardan oluşan üçlü sacayağı üzerinden işlemekte ve dünya devletlerinin siyasalarına yön vermektedir. Söz konusu siyasalar, merkez devletler tarafından sermayenin beklentileri doğrultusunda şekillendirilmektedir. Dolayısıyla kapitalist iktisadi sistemin işleyişi ile ilgili yapıcı bir düzenlemeye gidilmeksizin, söz konusu koşullar içinde sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması, temenni olmaktan öteye gidemeyecektir.

Sürdürülebilir kalkınmanın ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık yarattığı öne sürülmüştür. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi iktisadi, bilim, teknoloji, doğal kaynak vb. konularda birbirine gereksinim duyma, birbirini tamamlama ve özellikle karşılıklı işbirliği esasına dayanır. Bu anlamda ülkelere bakıldığında, merkez ülkelerin çevre ülkelere karşı askeri, iktisadi, bilim ve teknolojik donanım olarak yüzyıllardır süre gelen üstünlükten kaynaklı eşitsizlik üzerine kurulu bir ilişki öne çıkmaktadır. Günümüzde ise çevre ülkeler, küresel işbirliği ya da küresel yönetim adı altında DB, IMF ve DTÖ ile yaptıkları yapısal uyum programları ve serbest ticaret sözleşmeleri çerçevesinde merkez ülkelere siyasi ve iktisadi açıdan bağımlı hale gelmişlerdir. Borçlarını ödemek ve iktisadi olarak kalkınmak adına söz konusu ülkelerin yöneticileri; iktisadi değerlerini piyasaya açma, serbest piyasaya geçme, kamu kuruluşlarını özelleştirme, sosyal hizmetlerden vazgeçme, serbest bölgeler kurma gibi kararlar almak durumunda kalıp, ülke olarak yükümlülük altına girmeye razı olmuşlardır. Merkez ülke devletlerinin öncülük ve koruyuculuk sunduğu şirketler, ulusaşırı tekellere dönüşüp, küresel şirketleri (çok uluslu şirketleri) oluşturmuştur. Söz konusu şirketler, çevre ülkelerde çıkarlarını olumsuz etkileyecek kararlar alan hükümetleri devirmeye girişebildikleri gibi kendi hükümetlerinin dış, iktisadi ve siyasal politikalarını da yönlendirme gücüne erişmişlerdir.³⁷ Bu bağlamda *sürdürülebilir kalkınmada* esas kabul edilen karşılıklı bağımlılık yerine, çevre ülkelerin merkez ülkelere bağımlılığından söz edilebilir. Buna ek olarak hızla küreselleştirilen dünyada çevre ülkeler, merkez ülkelerin özellikle iktisadi, sosyal ve kültürel değerlerinin yoğun baskısı altında kalmaları nedeniyle küreselleştirilen taraf olmak durumunda kalmışlardır.

Sürdürülebilir kalkınma bağlamında adil paylaşım, yoksulluğun ortadan kaldırılması, gelecek kuşakların düşünülmesi gibi dünyanın ortak geleceği için önemli konulara değinilmiştir. Ancak dünyadaki yoksulluk oranı hızla artmakta ve dünya nüfusunun önemli bir kısmı temel besin maddelerine ve temiz suya ulaşma konusunda sıkıntı yaşamaktadır.³⁸ Diğer bir ifadeyle altı milyar iki yüz milyona sahip dünya nüfusunun yaklaşık iki milyar beş yüzü DB'nin belirlemiş olduğu günlük 2\$ olan yoksulluk sınırında yaşarken, yaklaşık bir milyarı da 1\$ olan

³⁷ Birgül Ayman GÜLER, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, İmge, Ankara, 2005, s.85.

³⁸ Orkun ÖZBEK, "Gıda Krizi ve Açlık Geleceğimizi Tehdit Ediyor",

http://www.izto.org/NR/rdonlyres/7574BDA1-9584362AF/13445/G%C4%B1dakrizi_%C3%96zbek.pdf

(30.03.2012).

yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.³⁹ Bu durumda adil paylaşımından söz edilemeyeceği gibi, küresel anlamda genel bir iktisadi kalkınmanın da söz konusu olamayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü sermaye, kar etmeyeceği hiçbir bölgeye yatırım yapmamıştır ve yapmayacaktır. Özellikle kar amacı gözetilerek, artık-değerin ne kadar ve nerede üretileceği, nerede ne kadar ve ne türden yatırım yapılacağı türündeki kararlar, uluslararası (DB ve İMF bünyesinde oluşturulan) finans kurumları tarafından verilmektedir.⁴⁰ Bu durum işsizlik ve yoksulluk yaratıp, sosyal ve iktisadi farklılıkları derinleştirmiştir. Dolayısıyla neoliberal politikalar, küresel anlamda bir kalkınma yerine uluslararası gelir dengesizliğine ve adaletsizliğine sebep olmuştur. Neoliberal iktisadi dönem boyunca, tüm dünyada üretken iktisadi faaliyetlerin belirli yerlerde (doğal kaynak açısından zengin alanlarda) kümelenildiği ve buna ilişkin olarak özel sermaye hareketlerinin de belirli yerlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırım olarak ifade edilen küresel şirketlerin yatırımları da bu ana eğilime uymakta ve ülkeler arasında giderek artan bir eşitsizliğe yol açmaktadır.⁴¹ Çevre ülkelerde yoksulluk artarken, merkez ülkelerde de insanların alım gücü düşmekte ve daha önce sosyal devlet anlayışı bağlamında kazanılan sosyal haklar yitirilmektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Genel Sekreteri Angel Gurría, yapılan son çalışmalara dayanarak, OECD'ye üye on yedi ülkede gelir adaletsizliğinin arttığını ve son otuz yılın zirvesine çıktığını belirtmiştir.⁴² O halde neoliberal politikaların bedelini ödeyenler, sadece çevre ülkelerde yaşayanlarla sınırlı olmadığı, merkez ülkelerdeki orta sınıflar da milli gelirden daha az pay alır hale gelerek, bu olumsuz durumdan etkilendiği anlaşılmaktadır.⁴³

Çevre ülkeler sermaye için bol hammadde, ucuz işçilik, geniş pazar kaynağı sayılmakta ve sanayi atıklarının hiçbir bedel ödenmeden bırakılabilecek yatırım alanları olarak görülmektedir. Merkez ülkelerde doğup, çevre ülkelerin kaynaklarına bağımlı şekilde kendi coğrafyasında büyüyen sermaye, üretim yaparken doğduğu çevreyi iktisadi, ekolojik ve sosyal anlamda dönüştürüp “maliyet krizi”ne neden olmuş ve kar marjı düşmüştür. Ayrıca anavatanında sıkı kontroller içeren çevre politikalarının uygulanması nedeniyle hareket alanı da daralmıştır. Buna karşın çevre ülkelerde ciddi anlamda çevre politikaları uygulanmadığı gibi ulusal devletin düzenleyici ve denetleyici görevleri de tasfiye edildiği için birçok alan yasal denetim dışına çıkarılmıştır. Bu şartlar altında merkez ülkelerdeki çeşitli sanayi kuruluşları, bir çare olarak atıklarını böyle sıkı kontrollerin olmadığı ülkelere gönderme eğiliminde bulunmuşlar⁴⁴ ya da yatırımlarını doğrudan bu ülkelere kaydırma kararı almışlardır. Üretimin çevre ülkelere kaydırılması, söz konusu ülkelere iktisadi anlamda emeğin karşılığının ödenmesi dışında bir kazanım sağlamamış, dolayısıyla bu durum, buradaki artık-değerin sökülüp merkez

³⁹ Özge ARPACIOĞLU ve Metin YILDIRIM, “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, <http://iibfdergi.nigde.edu.tr/attachments/article/177/5.pdf> (30.03.2012), s.64.

⁴⁰ ŞAYLAN, a.g.k., s.260.

⁴¹ CHANG ve GRABEL, a.g.k., s.36-37.

⁴² Angel GURRIA, “Zengin ve Fakirler Arasındaki Uçurum Genişledi”, <http://tr.euronews.com/2011/12/05/zenginvefakirler-arasindaki-ucurum-genisledi/> (30.03.2012).

⁴³ İRGE, a.g.m

⁴⁴ Mine KİŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES, *Çevre ve Ekoloji*, Remzi, İstanbul, 1997, s.155.

ülkelere kaydırılmasına yol açmıştır. Ayrıca çevre ülkelerdeki ulusal sanayinin rekabet gücü, küresel şirketlerin sanayi ve teknolojik yatırımları karşısında kırılmıştır. Böylece neoliberal iktisadi politikalar öncülüğünde dünyada hızlı bir şekilde yaşanan bu sanayileşme süreci, çevre ülkeler açısından bir “sanayisizleştirme” ve “geri bıraktırma” durumu ile paralellik göstermektedir.⁴⁵ Liberalizm, başından beri özgürlüğü hep sermaye kesimi için istemiş ve bu kesimin elde edeceği özgürlüklerin, tüm topluma yayılacağı varsayımı ile hareket etmiştir. Ancak son yirmi yılın liberal özgürleşme sürecine bakıldığında çevre ülkeler için yoksullaşma ve iktisadi anlamda bağımlı duruma gelmeden öteye gidememiştir.⁴⁶

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımında doğal kaynakların korunması, doğanın kendini yenileme hızının üzerine çıkılmaması gereği vurgulanmış ve doğal kaynakların sınırlı ya da kıt olması nedeniyle sürdürülebilir bir kalkınmanın zorunluluğu vurgulanmıştır. Oysa sermaye için serbest piyasa koşullarında kıt olan kaynak iktisadi değeri daha yüksek olan kaynak niteliğindedir. Bu durumda kıt kaynaklar, sermaye için yüksek kazanç sağlayan alternatif ürün üretme olanağı yaratmaktadır. Dolayısıyla her ekolojik kriz, sermaye için yeni üretim alanları oluşturmaktadır. Daha fazla kar için daha fazla üretimi amaçlayan sermaye, buna koşut olarak tüketimi de körükleme arayışına girmiştir. Teknoloji, kültür ve eğitim aracılığı ile küresel boyutta insanların tüketim alışkanlıklarını değiştirerek, tüketim toplumu yaratmaya, diğer bir ifadeyle pazar oluşturmaya çalışmıştır. Daha fazla üretimle doğal kaynak rezervleri daha hızlı tükenirken, hızlı sanayileşme nedeniyle sermaye için doğal çevre, kimyasal atıklarının depolandığı alanlar durumuna gelmiştir. Teknoloji doğrudan yatırımlarla birlikte hareket edebilmekte ya da patent ve benzeri sözleşmelerle kendi başına transfer edilebilmektedir.⁴⁷ Ancak sermaye temiz teknolojiyi, diğer bir ifadeyle çevre dostu teknolojiyi merkez ülkelerin sınırları içinde kullanırken, eski teknolojisini çevre ülkelere çeşitli yatırımlarla ya da kendi başına transferini sağlayarak, nakletmiş ve bu ülkelerde, eski teknolojilerden oluşan yığıntı alanları oluşturmuştur. Ayrıca patent ya da benzeri sözleşmelerle birçok alanda olduğu gibi çevre dostu teknolojinin kullanımını da sınırlandırıp, tekelinde tutmuştur.

Günümüzde sanayileri gelişmemiş ve daha çok tarım ülkeleri görünümünde olan, buna karşılık zengin petrol, kömür gibi maden yataklarına sahip bulunan Ortadoğu, Avrasya ve Afrika ülkeleri, dünya üretiminin %70’ni ürettikleri petrolün sadece %4’nü kullanmakta olup, uluslararası ticarete de sanayi ürünleri ile değil, tarım ürünleriyle girmişlerdir.⁴⁸ Merkez ülkelerin gelişmiş sanayisi ile rekabet edemeyecek kadar cılız bir sanayiye sahip olan bu ülkeler, neoliberal iktisadi politikalar çerçevesinde varlığının sürdürülebilirliğini sağlamak adına, sahip oldukları doğal kaynakları uluslararası ticarete açmak zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla iktisadi anlamda *sürdürülebilir kalkınma*, sanayisi gelişmemiş ya da gelişmekte olan çevre ülkeler için anlamlı bulunmamıştır. Bunun yanı sıra ekolojik krizlerin oluşumunda neredeyse hiç etkileri olmayan bu ülkeler, söz konusu krizlere karşı, uluslararası düzeyde alınan/alınacak tedbirlere

---

⁴⁵ YELDAN, a.g.m.

⁴⁶ Birgül Ayman GÜLER, “Devletin Yeniden Yapılandırılması”, <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/bguler/pdf/yonetisim.pdf> (25.12.2009).

⁴⁷ Ahmet GÖKDERE, “Küreselleşmeye Genel Bir Bakış”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/16/371.pdf> (25.12.2009).

⁴⁸ İRGE, a.g.m.

ilişkin olarak oluşan/oluşacak maliyete, merkez ülkelerle aynı oranda paydaş edilmek istenmiştir. Diğer bir ifadeyle çevre ülkeler, sermayenin yarattığı ekolojik krizlerin iktisadi maliyetine, söz konusu krizlerden doğrudan sorumlu ülkelerle eş değerde ortak edilmek istenmiştir.

Neoliberalist iktisadi öğretinin savunucuları, ulus-devletin düzenleyici ve denetleyici görevlerini sonlandırıp, tam rekabetin geçerli olduğu serbest piyasa koşullarını oluşturmak; küresel boyutta para ve mal döngüsünü serbestleştirmek; ticaretin önündeki engelleri kaldırmak ve bireyselleşmeye vurgu yaparak, toplumsalcılığı dolayısıyla sosyal devlet anlayışını sonlandırmak istemiştir. Buna karşın aynı yaklaşımın savunucuları, *sürdürülebilir kalkınma* yaklaşımı üzerinden doğal çevreyi ve kaynakları korumayı, yoksulluğu ortadan kaldırmayı amaçlayıp, böylece ekolojik krizlerin önüne geçmeyi ve sürdürülebilir iktisadi kalkınmayı sağlamak istemiştir. Ancak tam rekabetin ve kar etme güdüsünün öne çıktığı, üstelik ulus-devletin düzenleyici ve denetleyici görevlerinin zayıflatıldığı ya da kaldırıldığı serbest piyasa koşullarında, *sürdürülebilir kalkınmanın* uygulanabilirliği ciddi bir sorun olarak görünmektedir. Diğer bir ifadeyle Brundtland Raporunda dikkat çekilen amaç ve esaslar çerçevesinde küresel ölçekte *sürdürülebilir kalkınma* politikası geliştirilmeden, konuya ilişkin bağlayıcılık ve müeyyide ile donatılmış uluslararası düzenlemeleri içeren yasal zemin oluşturulmadan *sürdürülebilir kalkınmanın* uygulanabilirliği, ihtimal dâhilinde görünmemektedir.

5. SONUÇ

Sermaye, üretim süreci boyunca birçok iktisadi kriz yaratmış ve her defasında bu krizlerden beslenerek çıkmanın bir yolunu bulmuştur. Her iktisadi krizin doğal çevreye ekolojik kriz olarak yansması ve bu krizlerden dolayı doğal çevrenin ağır tahribata uğraması, merkez ülkeleri bu konuda önlem almak üzere harekete geçirmiştir. Ne var ki, yüzyılı aşkın bir süredir devam eden sanayileşme sonucu oluşan ekolojik krizler, bir ya da birkaç ülkenin bireysel çabalarıyla çözülecek boyutu çoktan aşmış ve bu konuda küresel boyutta önlemler alınmasını zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla söz konusu krizlerin çözümü için küresel işbirliği zorunlu kabul edilip, bu anlayış çerçevesinde benimsenen *sürdürülebilir kalkınma* yaklaşımıyla ekolojik krizler önlenmek ve iktisadi anlamda sürdürülebilir bir kalkınma gerçekleştirilmek istenmiştir. Ancak neoliberal iktisadi politikaların geçerlilik kazandığı küresel dünyada, bu bağlamda yapılmak istenen uluslararası düzenlemeler ve alınmak istenen uluslararası tedbirler, ağırlıklı olarak ya girişim düzeyinde kalmış ya da tartışma zemininde bırakılmıştır. Çünkü çevresel kaygılar, öncesinde olduğu gibi günümüzde de iktisadi kaygıların önüne geçememiştir.

Küresel dünyada yaşanan siyasal, İktisadi ve sosyal dönüşümler, sermayenin, diğer bir ifadeyle küresel şirketlerin beklentilerini karşılayacak şekilde merkez ülkeler tarafından yönlendirilmektedir. Söz konusu ülkeler; uluslararası ve ulusüstü gibi kuruluşların kurucusu ve yöneticisi rolünde olup, aynı zamanda neoliberal iktisadi politikaların ve *sürdürülebilir kalkınma* yaklaşımının savunucu ve koruyucu durumdadırlar. Çevre ülkeler ise söz konusu ülkelere, özellikle siyasi ve iktisadi açıdan bağımlı olup, onların politikalarına uymak zorunda kalan tarafı oluşturmaktadır. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çerçevesinde her ne kadar genel olarak iktisadi kalkınmanın sağlanması, doğal kaynakların akılcı kullanılması ve doğal çevrenin korunması, yoksulluğun ortadan kaldırılması, gelecek nesillerin düşünülmesi gibi dünyanın ortak geleceği için önemli söylemlere ve politikalara vurgu yapılmış olsa da, esasında mevcut koşullar, söz konusu söylem ve politikaların çevre ülkeler açısından çok da

anlamli olmadigini göstermektedir. Dahasi bunlari, merkez ulkelerdeki orta ve alt gelir gruplarinin beklentilerini karřilamaktan da uzak olduğu soylenebilir.

KAYNAKÇA

- AREN, Sadun, 100 Soruda Ekonomi Elkitabı, İmge, Ankara, 2007.
- ARI, F. Ayla, “Küreselleşme ve Kuralısızlaştırma”, <http://www.calismatoplum.org/sayi10/aylan-ari.pdf>, (25.12.2009).
- ARPACIOĞLU, Özge ve YILDIRIM, Metin , “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, <http://iibfdergi.nigde.edu.tr/attachments/article/177/5.pdf>, (30.03.2012), s.60-76.
- BALKIR Z. Gönül, “Küresel Rekabete Uyum Aracı Olarak Hukuki Düzenlemeler”, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/2.pdf>, (25.12.2009).
- CHANG, Ha-Joon ve GRABEL, Ilene, Kalkınma Yeniden, çev. Emre Özçelik, İmge, Ankara, 2005.
- DEMİR Ömer ve ACAR, Mustafa, Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi, Ankara, 1997.
- DEMİRER Göksel N. vd., Neoliberal Saldırı Kriz ve İnsanlık, Ütopya, Ankara, 1999.
- DEMİRER, Göksel N. ve DURAN, Metin, “Marksist Ekoloji Anlayışı Üzerine”, Marksizm ve Ekoloji, Editörler: Göksel N. Demirer vd., Öteki, Ankara, (2000).
- DPT- Devlet Planlama Teşkilatı, “Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/dunya/oik560.pdf>, (13.02.2010).
- FOSTER, John Bellamy, Savunmasız Gezegen, çev. Hasan Ünder, Epos, Ankara, 2002.
- GALBRAITH, John Kennth, İktisat Tarihi, çev. Müfit Günay, Dost, Ankara, 2004.
- GÖKDERE, Ahmet, “Küreselleşmeye Genel Bir Bakış”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/16/371.pdf>, (25.12.2009).
- GURRIA, Angel, “Zengin ve Fakirler Arasındaki Uçurum Genişledi”, <http://tr.euronews.com/2011/12/05/zengin-ve-fakirler-arasindaki-ucurum-genisledi/>, (30.03.2012).
- GÜLER, Birgül Ayman, “Devletin Yeniden Yapılandırılması”, <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/bguler/pdf/yonetisim.pdf>, (25.12.2009).
- GÜLER, Birgül Ayman, Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, İmge, Ankara, 2005.
- İNAC, Hüsamettin ve DEMİRAY, Muhittin, “Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neoliberalizm”, <http://sbe.dpu.edu.tr/>, (25.12.2009).
- İRGE, N. Filiz, “Gelişmiş Kapitalizm Eşliğinde Yeni Sömürgecilik”, <http://uvt.ulakbilim.gov.tr/>, (15.02.2010).
- JARDİNS, R. Joseph, Çevre Etiği, çev. Ruşen Keleş, İmge, Ankara, 2006.
- KAZGAN, Gülten, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2005.
- KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can, Çevrebilim, İmge, Ankara, 1997.
- KIŞLALIOĞLU, Mine ve BERKES, Fikret, Çevre ve Ekoloji, Remzi, İstanbul, 1997.
- KLOBY, Jerry, Küreselleşmenin Sefaleti, çev. Orhan Düz, Güncel, İstanbul, 2005.
- MENGİ, Ayşegül ve ALGAN, Nesrin, Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, Siyasal, Ankara, 2003.

- ÖZBEK, Orkun, “Gıda Krizi ve Açlık Geleceğimizi Tehdit Ediyor”, http://www.izto.org/NR/rdonlyres/7574BDA1-9584362AF/13445/G%C4%B1dakrizi_%C3%96zbek.pdf, (30.03.2012), s.9-11.
- ÖZDEMİR, Biltekin, “Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri”, <http://uvt.ulakbilim.gov.tr/uvt/index.php>, (15.02.2010).
- ÖZDEMİR, Süleyman, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2004.
- PARLAK, Bekir ve SOBACI, Zahit, Kuram ve Uygulamalarda Kamu Yönetimi, Alfa Aktüel, İstanbul, 2005.
- ŞAYLAN, Gencay, Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge, Ankara, 2003.
- ŞENGÜL, Mihriban, “Türkiye’de Kamu Yönetiminde Neoliberal Dönüşümün Çevresel Sonuçları”, <http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php>, (15.02.2010).
- TÜBA-Türkiye Bilimler Akademisi, Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Öncelikleri, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Sayı:1, Ankara, 2002.
- ÜNDER, Hasan, Çevre Felsefesi, Doruk, Ankara, 1996.
- YELDAN, Erinç, “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, <http://www.praksis.org/files/007-02.pdf>, (13.02.2010).
- YIKILMAZ, Necla, Yeni Dünya Düzeni ve Çevre, Sosyal Araştırma Vakfı, İstanbul, 2003.
- YILDIRIM, Uğur ve GÖKTÜRK, İsmail, “Sürdürülebilir Kalkınma”, Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Editörler: Mehmet C. Marın ve Uğur Yıldırım, Beta, İstanbul, 2004.